

Список використаних джерел

1. Творчість Г. С. Сковороди на уроках історії, української мови та літератури.url: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
2. Розробка уроку «Життя і творчість філософа, просвітителя, поета та педагога Г. Сковороди» з української літератури в 9-му класі. URL: <https://urok.osvita.ua/materials/literature/65939/>
3. Авраменко О. Українська література: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл./ Олександр Авраменко. К.: Грамота, 2017. 336 с.
4. Заболотний В. В. Українська мова: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл./ В. В. Заболотний, О. В. Заболотний. Київ: Генеза, 2017. 272 с.
5. Щупак І. Я та ін. Історія України: підруч. Для 8 кл. закладів загальної середньої освіти/І. Я. Щупак, Б. В. Черкас, О. В. Бурлака, Н. С. Власова, К. Ю. Галушко, В. О. Кронгауз, І. О. Піскарьова, Д. О. Секеринський. Київ: УОБЦ «Оріон», 2021. 224 с.

Хоменко Віталій Олексійович,
викладач, кандидат історичних наук,
Відокремлений структурний підрозділ
«Конотопський індустріально-педагогічний
фаховий коледж Сум ДУ»,
м. Конотоп

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Вступ. Національно-патріотичне виховання молоді є особливо актуальним у наш складний час. Вважаємо, що без вивчення історії виховати українського патріота неможливо. Але освітній та виховний процеси потрібно базувати на історії без міфів, ідеологічних нашарувань та перекручень. У часи до 1991 р., коли українські землі були розділені між сусідніми державами, дуже часто важливі питання української історії висвітлювалися поверхово, з'являлися неперевірені та необґрунтовані гіпотези, оцінки, тлумачення й прямі фальсифікації. Особливо багато їх було з російського боку. Для нашої держави проблемою є те, що протягом тривалого часу інші країни світу сприймали Україну здебільшого через призму російської історії, науки та культури. Крім того, дослідники не завжди мали можливість та бажання ознайомитися з усіма наявними джерелами з української історії. Існування замовчуваних та заборонених тем, вільне використання неперевіреної інформації, поверхове вивчення та не зовсім критичне тлумачення історичних подій зумовили появу чисельних історичних міфів. Багато з них вже спростовані сучасними

дослідженням, але вони продовжують жити своїм життям в Інтернеті, вводячи в оману читачів.

Мета статті. Відтак, метою статті є стислий аналіз джерелознавчих аспектів вивчення історії, врахування яких дозволить об'єктивно, наскільки це звісно можливо, поглянути на українське минуле. Це, в свою чергу, сприятиме тому, щоб національно-патріотичне виховання базувалося лише на перевірній інформації, а особи, які ним займаються, вміли розпізнавати та ігнорувати історичні міфи, перекозчення, неточності тощо.

Основна частина. Джерелознавчі аспекти вивчення історії важливі передусім для фахових вчених-істориків, які, використовуючи наукову методологію, намагаються реконструювати та зрозуміти минуле. А завдання займатися національно-патріотичним вихованням покладено на органи державної влади, громадські організації, сім'ю, освітні заклади. На перший погляд зв'язки між дослідженням історії та виховним процесом відсутні. Але це не зовсім так. Історики мають писати історію «як воно було насправді», а суб'єкти виховання використовувати її як засіб впливу на дітей та молодь. Тобто, минуле безпосередньо впливає на людину, що має будувати майбутнє.

Значення історичних джерел для історичної науки важко переоцінити. Історичні джерела є об'єктивною реальністю, яка у принципі є носієм достовірних історичних фактів за умов правильного використання прийомів наукової критики [1, с. 13]. Саме на них має ґрунтуватися вивчення історії. Без наукового дослідження джерел історія стає художньою літературою. Для вченого є надзвичайно важливим дотримання наукових принципів та правильний вибір методики, лише це дає можливість вирішити всі поставлені дослідницькі завдання.

Відзначаємо, що деякі джерела мають занадто суб'єктивний характер, як-то щоденники, мемуари, епістолярій. Джерела можуть бути створеними державними, партійними чи іншими органами та організаціями, які закладали у свої документи лише їм потрібну інформацію, що не завжди відповідала дійсному стану речей. Державні владні структури часто маніпулювали історичними фактами, підлаштовуючи їх під власні потреби. Не можна виключати й наявність частково чи повністю фальсифікованих джерел. Особливо це стосується документальної та історіографічної бази радянського періоду історії України. Отже, дослідження інформаційних можливостей тексту таких джерел, які, на перший погляд, відповідають вищезгаданому визначенню, може не дати реальної картини історичних подій. За таких умов дослідник змушений використовувати якнайширший методологічний інструментарій історичної науки для того, щоб вилучити з джерел дійсно об'єктивну інформацію про досліджувані ним події.

Крім того, вважаємо дуже важливим досліджувати не лише тексти джерел, але і їх контекст, адже «тексти існують тільки в контекстах» [6**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**, с. 259]. Потрібно знати коли, як, ким, чому і для чого створювалися джерела. Слід враховувати й контекст

історичних подій, тобто конкретно-історичне середовище, у яких вони відбувалися. Відтак, погоджуємося з Валентиною Піскун, що контекстуальність дає можливість глибшого сутнісного розуміння явищ і фактів, поведінки людей [55].

Важливими є і наукові принципи, яких потрібно дотримуватися при вивченні історії. Під ними розуміємо чіткі установки, які визначають ставлення дослідника до історичних фактів, джерел, методів вивчення та уможливають отримання наукових висновків.

Так, принцип наукового дослідження джерел полягає в тому, що потрібно використовувати загальну методологію науки, методологію історичної науки та специфічні методи історичного джерелознавства. Принцип історизму передбачає дослідження подій та явищ у рамках історичного контексту, а щодо історичних джерел – враховуючи суспільно-історичні умови їх виникнення, їх соціальні функції та етапи розвитку [11, с. 13]. Розуміння відмінностей між минулим і теперішнім дозволяє уникати осучаснення та помилкових висновків.

Принцип об'єктивності вимагає від дослідника абстрагуватися, наскільки це можливо, від своїх загальних вражень про природу досліджуваного, симпатій або навпаки, антипатій, власного настрою, адже ці суб'єктивні фактори можуть негативно вплинути на аналіз джерел і змінити результати дослідження.

Принцип комплексності передбачає дослідження усього комплексу джерел, врахування їх різних інформаційних можливостей. Застосування принципу репрезентативності дозволяє прийти до наукових висновків, які базуються на максимально повній джерельній базі. Принцип системності дозволяє нам побачити в різних свідченнях з різноманітних джерел певну історичну систему.

Під методикою джерелознавства вчені розуміють систему методів, тобто прийомів, засобів та правил здійснення всього комплексу робіт, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх всебічним критичним аналізом, встановленням достовірності та інформативної цінності джерела, а також наступним його використанням з метою отримання науково перевіреної інформації про минуле людського суспільства в усіх його проявах [44, с. 119-120].

У роботі з джерелами дослідники виділяють кілька груп методів: загальнонаукові, міждисциплінарні, загальноісторичні, спеціальні джерелознавчі [44, с. 143; 22, с. 23]. Серед загальнонаукових методів дослідження найчастіше використовуються аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, періодизація. Застосування аналітичного методу дозволяє прискіпливо розглянути кожне джерело окремо, а синтетичний метод дає можливість узагальнити дані джерелознавчого аналізу, узгодити їх між собою та зробити відповідні висновки. За допомогою методу узагальнення визначаються загальні особливості джерельних матеріалів, що дозволяє, використавши методи класифікації і періодизації, згрупувати досліджувані

джерела та історіографічну літературу. Часто застосовуються і загальноісторичні методи: хронологічний та історико-порівняльний. Хронологічний метод дозволяє вивчати події та явища з точки зору їх часової послідовності. За допомогою історико-порівняльного методу можна співставити джерельні матеріали та отриману з них інформацію між собою.

Важливе місце посідають спеціальні джерелознавчі методи – наукової евристики та джерелознавчої критики. Метод бібліографічної евристики, який включає перегляд бібліографічних покажчиків, роботу з каталогами бібліотек та ознайомлення з прикнижковою бібліографією у ході опрацювання наукової літератури, дозволяє з'ясувати рівень наукового вивчення досліджуваної теми [44, с. 128]. Метод архівної евристики складається з кількох етапів і включає в себе опрацювання архівних путівників, архівних каталогів, описів фондів та справ [33, с. 43]. Тобто, ці методи сприяють вивченню історіографії, а також виявленню та відбору необхідних для дослідження джерел.

Основними методами науковця в джерелознавчій критиці є джерелознавчий аналіз і джерелознавчий синтез [4, с. 143]. На думку Наталії Яковенко, «лише критика тексту є тією пізнавальною операцією, яку можна в строгому сенсі слова назвати методом роботи історика» [6, с. 240]. У дослідженні мають застосовуватися методи як зовнішньої, які дозволяють з'ясувати походження та обставини створення джерела, так і внутрішньої, що допомагають встановити його фактичну цінність і вірогідність фактів, викладених у ньому, критики джерел. Відтак, здобуті у процесі джерелознавчого аналізу дані дозволяють, завдяки застосуванню методу джерелознавчого синтезу, об'єднати їх у цілісну джерельну базу, що у свою чергу дає можливість оцінити весь комплекс джерел та одержати достатню сукупність фактів для формулювання аргументованих наукових висновків.

Отже, дослідник історії має провести кропітку роботу з джерелами для того, щоб його праця вважалася по справжньому науковою. Недостатня кваліфікація історика, ігнорування наукових принципів і методів, певна заангажованість та інші суб'єктивні чинники приводять до спотвореного, викривленого уявлення про історичне минуле, непорозумінь та створення історичних міфів. Важливо те, що потім цим «науковим продуктом» можуть користуватися люди, які займаються національно-патріотичним вихованням молоді, що зрозуміло приводить до негативних результатів.

Суспільство теж характеризується певною інертністю. У багатьох наших громадян сформувалося своє бачення українського минулого, яке не можна назвати об'єктивним. На це впливають вік, освіта, національність, політичні погляди, інтерес до історії чи його відсутність, здатність і бажання аналізувати інформацію тощо. Все нове часто сприймається негативно, люди схильні триматися за знання, отримані у молодості, сформовані тоді ж історичні стереотипи, переоцінювати свою здатність розуміти минуле і недооцінювати істориків-фахівців. Людина може щиро вважати себе українським патріотом, але при цьому її уявлення про українську історію можуть бути хибними.

Наведемо декілька прикладів. Вони мають різні походження, поширення, значення, вплив, хронологію появи. Так, багато українців продовжують використовувати такі абсолютно не історичні назви та терміни, як Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, татаро-монгольське іго, Данило Галицький, Перша світова війна тощо. Дехто схильний вважати Малу Русь меншовартіснішою за Велику, росіян – найближчими родичами українців, російську мову – найближчою до української, пов'язувати церковно-слов'янську мову тільки з російською, а виникнення південноукраїнських міст (Одеса, Дніпро, Запоріжжя, Миколаїв) лише з часом появи там росіян і т.д..

Думки українців розділилися і в оцінках відомих історичних діячів: Богдана Хмельницького, Івана Сірка, Івана Мазепи, Михайла Грушевського Павла Скоропадського, Симона Петлюри, Степана Бандери, Романа Шухевича та інших.

Напевно найбільше історичних міфів виникло навколо подій Української революції 1917-1923 рр., та Другої світової війни 1939-1945 рр.. Певні питання виникають і навколо Голодомору 1932-1933 рр. та масових голодів 1921-1923 рр. і 1946-1947 рр., особливо стосовно кількості жертв.

Для фахових істориків у більшості згаданих випадках переважно немає нічого суперечливого, дискусії, звісно, можливі, але в найголовнішому кардинальних змін вони вже не вносять.

Вважаємо, що освітянська спільнота, яка напевно найбільше задіяна у виховних процесах та розуміє безумовну їх важливість, має враховувати сучасний стан історичної науки. Наразі, багато складних питань української історії вже переглянуто провідними вченими-істориками, які у своїх дослідженнях спиралися на широкі джерельні комплекси та інтерпретували історичні події з української точки зору. У переписування історії немає нічого поганого, якщо це робиться професійно та відповідально. Різні держави мають відмінні, часто протилежні погляди на історичні події і в цьому немає нічого дивного і не наукового.

Звісно, опубліковані напрацювання вітчизняних дослідників не відразу з'являються у навчальних закладах. Співпраця між вченими та авторами підручників і посібників з історії теж бажає бути кращою. Тому у них ще багато фактичних, термінологічних, хронологічних, інтерпретаційних помилок і неточностей, які потрібно безперечно якнайшвидше виправляти.

Зокрема, зараз шлях отримання верифікованої історичної інформації легше пройти, використовуючи не тільки друковану літературу, а й можливості мережі Інтернет. Можна і треба використовувати інформаційні ресурси сайтів Інституту історії України та Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Українського інституту національної пам'яті, проекту «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт», інтернет-каналу «Історія Без Міфів» тощо.

Тому люди, які безпосередньо займаються національно-патріотичним вихованням мають надзвичайно відповідально й свідомо підходити до нього.

Помилитися легко, а виправляти все набагато важче. Змінити свої історичні погляди на минуле насправді легше, ніж здається. Потрібне лише щире бажання донести до молодого покоління ту українську історію, якою вона була насправді.

Висновки. Вважаємо, що лише вивчення та дослідження джерел української історії дозволить нам об'єктивно поглянути на наше минуле, відкинути історичні міфи, з'ясувати проблемні моменти нашої історії. При цьому, щоб бути максимально об'єктивним, потрібне широке вивчення джерел різного походження. І лише всебічний аналіз історичних документів, а також фактів, подій та процесів, інформацію про які ми отримали з цих джерел, дозволить отримати науково обґрунтовані результати. Саме їх потрібно використовувати у процесах національно-патріотичного виховання молоді.

Список використаних джерел

1. Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: питання теорії, методики, історії: Навчально-методичний посібник. 3-е вид., доп. та переробл. Харків: «Видавництво Сага», 2008. 214 с.
2. Воронов В. І. Джерелознавство історії України: Курс лекцій. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. 336 с.
3. Джерелознавство історії України: Довідник / Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка – кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки. Національна академія наук України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського / голова редкол. М. Я. Варшавчик [та ін.]. Київ, 1998. 212 с.
4. Історичне джерелознавство. Навчальне видання / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головка. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
5. Пискун В. Использование культурной антропологии и герменевтики в исследовании события и контекста // Мавродинские чтения. 2004. Актуальные проблемы историографии и исторической науки: Материалы юбилейной конференции, посвященной 70-летию исторического факультета Санкт-Петербургского государственного университета / Под. ред. А. Ю. Дворниченко. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2004. С. 168 – 170.
6. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 376 с.